

ОСНОВОПОЛОЖНИК СУМСЬКОГО ТЕАТРУ

Уперше згадки про театральні вистави в нашому обласному центрі датуються початком ХІХ ст.: гастролювали так звані балагани, показували своє мистецтво українські вертепи. Вважається, що вже в 1806 році на вулиці Соборній діяв стаціонарний літній театр. Та розвиток професійного сумського театру пов'язаний з іменем уродженця міста, українського драматурга й актора Михайла Бабича. Узимку 1865 року обіч сумського базару виріс незвичайний дерев'яний будинок. А по всьому місту з'явилися оголошення (що називалися інтригуючим словом: «афіші»), котрі сповіщали: «У Сумах відкривається театр, приходьте на першу виставу». Громадяни посунули до «храму Мельпомени», як жартівливо називали приміщення представники місцевої інтелігенції. На вустах усіх було прізвище М. Бабича, який власним коштом той театр звів і непогано обладнав.

ретрогради погрожують розгромити бібліотеку, а читачів покалічити.

Та завдяки і тієї же пресі бібліотека вистояла, запрацювала. Стала виконувати функції повітової бібліотеки, причому право на її відвідини мали всі жителі повіту. Сюди надходили майже всі часописи, що виходили в центральній Росії. приміщення бібліотеки стало місцем політичних зустрічей М.Бабича та його однодумців.

Небудинне явище в Сумах – театр М.Бабича та його національно-просвітницький гурток слід розглядати

командувач першої бригади 11-ої Уланської дивізії, штаб якої розміщався в Сумах. Тут, на роменській сцені, грав і незабутній Карпо Соленик. На час, коли М. Бабич зайнявся купецтвом, у Ромнах існували два театри. Один належав Полетикам – відомій сім'ї поміщиків, українських просвітителів. Другий збудували на очах самого Михайла Бабича, з ініціативи першої української професійної актриси Л. Млотковської, чоловік якої тоді мав свою артистичну трупу. Приміщення театру Млотковських стояло у вельми зручному місці, біля торгових рядів, на ярмарковій площі. Цей вчинок Л. Млотковської просто збурило уяву Бабича: а що, коли побудувати театр у рідних Сумах?

Та спершу варто подбати про трупу, і Бабич гаряче береться за справу. Його підтримують передові громадяни Сум – доглядач повітового училища Андреев, повітовий суддя Селецький, інші, на котрих, як і на Бабича, свого часу мав визначальний вплив П. Морачевський та його творчість. Виник аматорський гурток, з'явилися перші вистави. Це стало свіжим струменем в застійному житті провінційного містечка. Багато хто щиро вітав почин Михайла Федоровича. Однак ті, від кого залежала доля

роздивився, з ким повинчався*), чиновників суду («Смішний погляд, або справа навпаки»), ласих до приданого женихів («Чумак, або моторна дівчина»). Окрім комедій пише й драми, у яких висвітлює конфлікти в сімейному житті, як от у драмі «Гусар, або цікава думка». Те, що в Сумах з'явився новий український драматург, підбадьорило і шойно створені театральні трупи Харкова, Полтави, Ромен. До М. Бабича їдуть гінці, просять дати копії п'єс. Автор, звичайно ж, не відмовляє. Прізвище сумського театального діяча стає популярним не лише в нашому місті. Навіть тодішні «Харьковские губернские ведомости», газета наскрізь україножерна, змушена була визнати, що п'єси М. Бабича мають успіх у глядачів не лише Сум, а й Харкова, Полтави, Кременчука, інших міст.

Заклад М.Бабича вніс у розвиток українського театру немало цікавого і в іншому плані. Тут чи не вперше в Україні ввели коротенькі програми вистав, почали писати в афішах справжні прізвища акторів – і хто яку роль виконує, що давало стимул до творчої праці. Ввели й ряд інших починань, котрі потім прижилися не лише в Сумах,

Про нього, піонера сумського театального життя, знаємо ганебно мало. Навіть точно не відомі дати його життя. Щоправда, сумський краєзнавець Павло Сапухін вважав, що він помер у 1875 році. Проте перший том «Української літературної енциклопедії» (1988 рік) цю дату стверджувати остерігається. Більш-менш достовірним джерелом про М.Бабича є стаття про нього П.Чугуйцева в «Южном крае» від 22 серпня 1882 року – «М.Ф. Вабичев, автор малороссийских пьес и основатель театра в Сумах», інші, дрібніші публікації.

Михайло народився в сім'ї торговця. Федір Бабич гендлював металевими виробами, мав успіх і становище в місті. Сина хотів бачити продовжувачем свого ремесла. Водночас розумів, що в купецтво мають приходити люди освічені, тому віддав хлопця навчатися до Сумського повітового училища – найсоліднішого тоді навчального закладу міста й повіту. В училищі на Михайла великий вплив справив викладач математики, відомий український поет-романтик Пилип Морачевський. Захоплено знайомився з його віршами. Та найсильніше враження отримав від комедії П.Морачевського «Сумська причудниця». Це й було поштовхом до зацікавлення театральною

стали дошкідливому учневі і людов до рідного слова, до історії краю, культури свого народу.

Коли настав час допомагати батькові, юнак не противився, справно відвідував ярмарки Ромен, Глухова, Полтави, Харкова. Збуваючи покупцям крам, він займався й іншим: намагався не пропускати жодної ярмаркової вистави мандрівних акторів, вертепів. Скуповував книги, котрі мали відношення до театру, теорії сценічної справи, збірники п'єс, біографії відомих акторів. Жваво цікавився історією театру в різних містах. Так, мало не з побожністю ходив юнак вулицями Глухова – колишньої козацької столиці Лівобережжя. Це ж тут у XVIII ст. знаходиться центр і музичної, і театральної культури України. Гетьмани Іван Скоропадський, Данило Апостол, інші старшини тримали власні театри. Із записів генерального підскарбія Якова Марковича, М. Бабич добре знав, що в цьому місті була сцена європейського рівня. Так, славився Глухів театральний після вступу у 1759 році на гетьманство Кирила Розумовського – до свого театру К. Розумовський широко залучав талановитих митців – вихідців з народних мас. У театрі гетьмана співала капела, грав інструментальний оркестр, виступали читці, виконувалися уривки з балетів, зокрема широко показувалися «Венера і Адоніс», «Алоїза».

Йшли на сцені гетьманського театру п'єси Есхіла, Мольєра, Шекспіра, інтермедії та діалоги українських письменників. Талановиті митці, виховані тут, виступали на сценах багатьох країн, популяризували свою батьківщину. Аж доки зі злої волі вражої баби – Катерини II почалося тотальне нищення всього українського, в тому числі й театру.

З хвилюванням відвідував Михайло Бабич і Ромни. А бувати там йому доводилося частенько: у місті існував один з найбільших в Україні Глівський ярмарок, було що робити там купцям. Там манили сюди молодого сумського торговця і давні театральні традиції міста. Це ж тут 1818 року викупили з кріпацтва геніального Михайла Щепкіна, чому посприяв Сергій Волконський –

власники великих будинків і підприємці – вважали, що все то «баловство», чинили перепони, не давали акторам приміщення для вистав. Вихід знайшовся тоді, коли помер батько Бабича, і Михайло Федорович успадкував чималий його статок – і майно, й гроші. Відтак М. Бабич перестав особисто торгувати металевими виробами, передав торгівельні клопоти прикажчикам, сам же повністю поринув у театральні справи. Тоді ж і постановив на власні кошти звести приміщення першого професійного сумського театру.

Бабич днював і ночував на будівництві. І от, понад 140 років тому, мрія ентузіаста здійснилася. Афіші, писані від руки і розклеювані на стовпах та парканях, закликали сумчан подивитися «Одруження» Василя Гоголя, «Сватання на Гончарівці» Григорія Квітки-Основ'яненка, водевілі Тарновського тощо. Репертуар, як правило, був українським. Адже, незважаючи на потуги обрусителів, у середині XIX століття в місті ще переважала здорова україномовна стихія, занесена з півночі російська панувала лише в діловодстві, навчальних закладах, будинках присланих Петербургом адміністраторів та новоприбулих з Росії.

Театр М. Бабича орієнтувався на середній та найбідніший прошарки, де ще рідше слово не було витравлене колонізаторами. Отож вистави проходили з величезним успіхом. Особливою прихильністю як актор користувався сам М. Бабич, виконуючи, як правило, головні ролі.

Та минав час, репертуар вичерпувався, українських п'єс було мало. Спробували ставити російські – почав відвертатися глядач. І тоді Михайло Федорович робить рішучий крок, вирішує не чекати з моря погоди, а взятися за перо особисто. Цю ідею схвалили і його найближчі помічники, які вірили в можливості свого лідера. Починається новий етап у творчості М. Бабича: сам пише драматичні твори, переважно комедії, сам ставить їх на власній сцені, сам грає головні ролі. Про що ж були ці твори?

З тонким народним гумором, який інколи переростає в їдку сатиру, М. Бабич зображує представників сільської верхівки («Чудна комедія, або не

М. Бабича була й на гастролях, до цього часу збереглися фотознімки, що зафіксували виступи акторів у пишних національних костюмах – на сцені.

Отож, Михайло Федорович і кількісно, і якісно збагачував репертуар тогочасного українського театру. Сумського драматурга шанував Михайло Старицький, добрі слова про нього говорив і Микола Лисенко. Приклад М. Бабича гідний вдячності і наслідування, – теж вважав Панас Сакаганський. Звичайно ж, робота на сцені не давала ні особисто М. Бабичу, ні трупі значних матеріальних благ, все трималося на ентузіазмі і коштах керівника театру. Якщо траплявся якийсь прибуток від сцени, Бабич не брав ні копійки. Все віддавав акторам чи на добročинність у місті. Про одне з них варто сказати окремо. Сенсація в газетах була викликана тим, що в Сумах відкрили першу публічну бібліотеку. Тоді в Росії така бібліотека була справді рідкістю. Зокрема на території нинішньої України їх налічувалося лише дві, в Одесі та Керчі (звичайно, не рахуючи Галичини, яка входила до складу європейської Австро-Угорщини і мала свої бібліотеки в усіх містечках чи й селах). У Києві, Харкові, Чернігові бібліотеки діяли лише при навчальних закладах, маючи обмежене коло читачів. І ось раптом у якихось позаштатних Сумах – бібліотека на зразок петербурзької! Відкрилася вона стараннями вже згадуваних однодумців Бабича – Андрєєва й Селецького, та й самого Михайла Федоровича. Аби відкрити цей заклад, довелося докласти чималих зусиль. Треба було зібрати 600 карбованців сріблом, виклопотати дозвіл на відкриття бібліотеки і на оренду під неї другого поверху кам'яного будинку в центрі міста. Та ще важче виявилось вистояти проти місцевих мракобісів, котрі в багнети зустріли нововведення. Розгорнулися цілі баталії. «Журнал Міністерства народного просвещения» писав, що поважні сумські жителі з такою люттю виступають проти культурного почину, ніби він тягне їх у прірву невимовного лиха. А кореспондент із Сум у №205 «Санкт-Петербуржских ведомостей» передає, що сумські

із соціальним розкриттям селянства й інших ліберальних кроків уряду, різко зросли й національно-визвольні тенденції в Україні. З'являється ряд вчених європейського масштабу (історик Михайло Драгоманов і Володимир Антонович, мовознавці Павло Житецький й Олександр Михальчук, етнограф Володимир Науменко), котрі всьому вченому світу доводять право українського народу на існування. Несподівано рясно приходять в українську літературу талановиті митці Іван Нечуй-Левицький, Панас Мирний, Олександр Кониський, Михайло Старицький, Олена Пчілка тощо. Зрештою, утворюються політичні, громадські організації («Українська громада», «Географічне товариство», інші). Все це дає імпульс до національного життя не лише в Києві, Харкові, а і в глибокій провінції. Суми об'єктивно мали висунути місцевого лідера національно-просвітницького напрямку. Обставини й доля обрали на нього М. Бабича – актора, драматурга, театрального діяча.

Сумські патріоти серйозно проводили просвітницьку роботу. Насамперед це стосувалося поширення української літератури серед сумчан. Як доводять дослідники (див. напр. М. Данько, «Суми та сумчани у документах сучасників», Суми, видавництво «Мрія», 2007р.) у нашій місті, як ніде в Україні, ще на 50-і роки XX ст. в населення зберігалися сотні надрукованих у XIX ст. «Кобзарів» Т. Шевченка, а також творів Г. Квітки-Основ'яненка. Сумська інтелігенція, міське учнівство масово читали ці видання, незважаючи на неприсмність, які підстерігали кожного, хто захоплювався українською культурою.

Але потепління тривало недовго, репресії не забарилися. На початку 1875 року уряд організував особливу раду, котра виробила черговий антиукраїнський закон. Він з'явився під назвою «закону Юзефовича». Особливий крен у законі зробили на заборону української книги, театру, преси. Третім пунктом стояло: «Воспретить различные сценические представления и чтения на малорусском языке, а равно и печатанье на таком текстов и музыкальных нот».

(Продовження на сторінці 14)

ОСНОВОПОЛОЖНИК СУМСЬКОГО ТЕАТРУ

(Продовження. Початок на сторінці 13)

Можна уявити, у якому стані опинився М. Бабич, кому в Сумах ніколи не бракувало ворогів – як і присланих Петербургом чиновників – обрусителів, так і міських перевертнів. Невдовзі після виходу «закона Юзефовича» він, гнаний і цькований, помирає.

Розповідь про Бабича була б неповною, аби, бодай пунктирно, не розповісти про розвиток справи в Сумах, яку він започаткував, тим більше, що ті події сучасному читачу маловідомі. Приміщення театру Бабича після його смерті так і стояло в центрі міста. Трупа розпалася внаслідок переслідування потуги місцевої влади, організувати трупу російськомовну успіхів не мали. Відтак приміщення постійно надавалося гастролерам, які навідували Суми. Рівень майстерності гастролерів бажав кращого (так, А. Чехов, переглянувши у травні 1888 року п'єсу П. Невежина «Вторая молодость», назвав гру заїжджих російських акторів украї бездарною). Та навідували місто над Пслам і справжні митці – кілька разів гостями приміщення М. Бабича були корифеї української сцени М. Заньковецька, брати Тобілевичі, М. Кропивницький, Г. Затиркевич; у 1905 році тут перебував чеський струнний оркестр.

Служителі російської церкви повели наступ на театральне приміщення, вимагаючи «бісівський заклад» забрати подалі від культових споруд. Попи перемогли – театр перенесли на лівий берег Псла, у щойно створений парк «Швейцарія». Згодом на основі старого приміщення у «Швейцарії» виник однойменний літній театр на 800 місць. «Швейцарія», як правило, надавалася гастрольним трупам, під час їх виступів

тут гидроляли і сумчани. Між іншим, у 1889 році в Сумах жив і працював відомий пізніше російський письменник Олександр Купрін. Той період свого життя він описав у оповіданні «Как я был актёром». Купрін справді намагався грати на сцені сумського театру, але потерпів крах. Сумчани, які шанували і ще пам'ятали високопрофесійну трупу М. Бабича, захоплювалися грою корифеїв, буквально висміяли актора-неудаху, який не володів звичною для них українською мовою. Мстивий О. Купрін пізніше у відповідь дуже критично й упереджено описав наші Суми.

Лише на початку XIX століття в Сумах з'явилася особистість, яка зважилася продовжити театральні традиції Бабича. Маємо на увазі Дмитра Корепанова (1863 – 1936рр.), торговця й підприємця, члена Сумської міської управи і водночас актора-аматора. Завдяки його зусиллям, міський бюджет виділив кошти (1907 рік) на будівництво театру на вулиці Покровській, у 1911 архітектором О. Гінзбургом театр збудовано. Будівля виконана в стилі «модерн», при її спорудженні в Сумах уперше використали бетон. Сцена – з автоматичною захисною протипожежною системою, зал використовували для проведення балів. Театр Корепанова спершу називався «Тіволі», зимою приміщення опалювали, у ньому постійно виступали різні українські трупи. Особливою популярністю сумчан користувалися вистави «Ой не ходи, Грицю», «Запорожець за Дунаєм», «Дай серцю волю – заведе в неволю». 1913 року в театрі Корепанова гастролювала Міланська опера. 1916-го родина Харитоненків – меценатів і патріотів за власні кошти запросила до театру працювати групу українських акторів театрального товариства Олексія Суходольського (1863 – 1936).

Нині в театрі Дмитра Корепанова (який помер за нез'ясованих обставин трагічного 1936), перебудованому і переоснащеному, працює Сумський театр для дітей та юнацтва.

*Григорій ХВОСТЕНКО,
краєзнавець*